

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ, ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Резворович К. Р.

ВСТУП

Повага до усіх загальноцивілізаційних цінностей таких як права, свободи, законні інтереси особи, громадянина є тими підвалинами, на яких тримається правова, демократична держава. Якщо у суспільстві є переконання у справедливості та дієвості правових норм, то правовий нігілізм у ньому зведений до мінімуму.

Що ж до України, то в останні роки рівень правового нігілізму був досить високим. Це стосується не лише пересічних громадян, зневажливі висловлювання щодо українського права зустрічаються і серед високопосадовців, які безпосередньо відповідальні за прийняття якісних нормативно-правових актів. Така поведінка підштовхує громадян України реагувати негативно на право, заперечувати його цінність.

Загалом поява і розвиток правового нігілізму не відірване від суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного життя тощо, вони взаємопов'язані і впливають одне на одне. Зокрема, чим нижчий рівень життя в країні, тим більша питома вага правового нігілізму. Те ж саме стосується взаємозалежності правового нігілізму з рівнем культури та інтелекту. Можна узагальнити, що правовий нігілізм народжується і зростає там, де дефективні більшість сфер суспільного життя.

Водночас, варто зазначити й про динамічність правового нігілізму. Якась одна суттєва подія може частково змінити правосвідомість громадян і зменшити (або збільшити) рівень правового нігілізму. Прикладом цього в Україні можна назвати Революції, зокрема остання – Революція Гідності, коли громадяни виборювали свої права та захищали європейські цінності. Саме після завершення Революції Гідності патріотизм, віра в силу громадянського суспільства та рівень довіри до права в цілому

покращився, а ступінь інтенсивності правового нігілізму з активної перейшов здебільшого в пасивну форму¹.

На сьогоднішній день – війна також значно відновила довіру до органів державної влади, закону та справедливості (до Збройних Сил України довіра була і є на високому рівні). Отож, після нашої перемоги буде хороше підґрунтя для підтримання високого рівня довіри до права в цілому, що дозволить знизити рівень правового нігілізму.

Тому ця тема є актуальною і невиважданою.

1. З'ясування сутності правового нігілізму

Характеризуючи сутність правового нігілізму, варто зауважити, що *перш за все він є видом деформації правосвідомості*. Як відомо, під видами деформації правосвідомості можна розуміти способи її прояву, які відрізняються один від одного різним ступенем перекручення компонентів правової свідомості у віддзеркаленні правової дійсності й які в сукупності розкривають суть і зміст цього явища. Можна виділити наступні види деформації правосвідомості: правовий інфантилізм, правовий нігілізм, правовий ідеалізм (фетишизм), правовий дилетантизм, правову демагогію і «переродження» правосвідомості². Вони, перш за все, торкаються деформації індивідуальної правосвідомості, що не виключає їх прояву на груповому і у суспільному рівнях. Також, варто погодитися із тими вченими, які поділяють деформацію правосвідомості на «повсякденному», «науковому» та «професійному» рівнях³.

По-друге, правовий нігілізм має тісний взаємозв'язаний з поняттями правової культури та формуванням правосвідомості громадян (про це

¹ Активна форма нігілізму характеризується свідомо ворожим ставленням до права і законів, а також пропагандою свого світогляду (анархізмом). Пасивній формі притаманне байдуже ставлення до права, а також недооцінка його значення і ролі (Туманов В.А).

² Загальна теорія держави і права [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 544–546.

³ Шульга А.М. Правовий нігілізм: український досвід. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4. 34 с.

вказує ряд вчених, зокрема: В. Копейчиков, М. Матузов, О. Зрячкін, І. Голосніченко, Н. Волковицька, В. Туманов та ін.)⁴.

На існуванні правового нігілізму суттєво відображається низький рівень правової культури та правосвідомості, недостатність правового виховання громадян. Більшість авторів, досліджуючи поняття і зміст правового нігілізму, розглядають його як антипод правової культури. Виходячи з того, що остання саме в такому прояві – це знання, розуміння права і повага до права, яке проявляється в усвідомленому виконанні його приписів, правовий нігілізм трактують як тип правосвідомості, який заперечує соціальну і особисту цінність права, вважає його недосконалим (найменш досконалим) способом регулювання суспільних відносин⁵.

На основі вище зазначеного можна дійти висновку, що зі зменшенням правової культури і правової свідомості збільшується правовий нігілізм⁶.

*По-третє, суб'єкт, якому притаманний правовий нігілізм ототожнює право із законом, сприйняття права як заборони, а не можливості, а також невіра в його силу як ефективного інструменту захисту інтересів людини*⁷ (проявляється в загальному негативно-заперечувальному, нешанобливому ставленні до права).

Філософський словник подає таке визначення: «нігілізм – точка зору абсолютного заперечення, не пов'язаного з жодними позитивними ідеалами»⁸.

Люди, як стверджував французький просвітник Поль Анрі Гольбах, повинні бути впевнені, що «закони створені для них, а не вони для законів»⁹. Сучасні українці не знають, що таке право, вони знають лише, що таке закон, в якому цінують не правовий зміст, а його владно-державницьку природу. Для них він і донині є

⁴ Ланін С. Правовий нігілізм українського суспільства: причини виникнення та форми прояву на сучасному етапі. Сайти «Наукові конференції». URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1495> (дата звернення: 22.03.2022).

⁵ Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны «одной медали». *Правоведение*. 1994. № 2. 4 с.

⁶ Бондаревський В.Г. Правовий нігілізм в Україні та шляхи його подолання. Київ, 2012. 750 с. С. 1-2.

⁷ Стрілко Д. Правовий нігілізм та шляхи його подолання в сучасних умовах. *Підприємство, господарство і право*. 2021. № 3. 218 с.

⁸ Пильгун Н. В. Правовий нігілізм у сучасній Україні: поняття, причини та методи подолання. *Юридичний вісник*. 2020. № 3 (56). 68 с.

⁹ Загальна теорія держави і права. / За ред. В.В. Копейчикова / Київ: Юрінком Інтер, 2002. 278 с.

забороною, а не правом. Правовий нігілізм націлений на девальвацію права і законності, на відверту недооцінку соціальної і особистої цінності права¹⁰.

По-четверте, він може полягати в активній протиправній поведінці (особи з високим рівнем правового нігілізму легко приймають рішення про порушення норм права, адже його зневажають, нехтують та заперечують), так і в пасивній (відсутня протиправна поведінка).

До речі, з приводу цієї ознаки точаться дискусії у науковій літературі. Одні (Ю. Багаснко, М. Матузов, Ю. Тополь, В. Туманов, Ю. Шемшученко та ін.) відносять до нього всі факти негативного ставлення до права, зокрема пов'язані зі здійсненням злочинів і інших правопорушень. Інші (П. Баранов, В. Бондаревський, А. Бондарєв, В. Русских, І. Сенін, О. Скаун та ін.) до нього зараховують тільки ті випадки усвідомленого ігнорування вимог закону, які супроводжуються відсутністю протиправного наміру.

Видається, що хоча правовий нігілізм у свідомості особи на початках не викликає бажання порушувати правові норми, проте при певних умовах правова свідомість може настільки трансформуватися, що вчинення злочинних діянь не видається особі чимось забороненим, бо право для неї в цілому неправомірне явище. За статистикою це одна із причин вчинення протиправних діянь¹¹.

По-п'яте, наслідками правового нігілізму є гальмування правового розвитку держави і суспільства¹².

По-шосте, правовий нігілізм взаємопов'язаний з державним, політичним, етичним, духовним, економічним, релігійним життям суспільства. Усі сфери суспільного життя не функціонують ізольовано, а є взаємозалежними та взаємообумовлюють один одного. Не може існувати переважаючий правовий нігілізм у державі, громадян якого мають високий рівень життя, культури,

¹⁰ Ланін С. Правовий нігілізм українського суспільства: причини виникнення та форми прояву на сучасному етапі. Сайи «Наукові конференції». URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1495> (дата звернення: 22.03.2022).

¹¹ Баганець О. Стан організованої злочинності та протидія їй на території України у 2020 році (Частина 2). URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/stan-organizovanoyi-zlochynnosti-ta-protydiya-iy-na-terytoriyi-ukrayiny-u-2020-rotsi-chastyna-2/> (дата звернення: 23.03.2022)

¹² Дручек О.В. Детермінанти правового нігілізму: загальна характеристика. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 16–27.

розвинуте громадянське суспільство тощо, оскільки немає передумов для його виникнення.

З цього слідує, що *правовий нігілізм є динамічним явищем* – змінюється під впливом різних соціально-політичних, економічних, культурних та ін. чинників.

Водночас, варто погодитися із вченими про злиття правового з політичним, моральним, духовним й економічним нігілізмом, що утворює разом єдиний деструктивний процес¹³.

Отож, правовий нігілізм вид деформації правосвідомості, що взаємопов'язаний та взаємозалежний із конкретними умовами суспільного життя та полягає у запереченні позитивізму права, наслідками якого є гальмування правового розвитку держави і суспільства.

2. Причини правового нігілізму в Україні

Для ґрунтовності дослідження, важливо з'ясувати й основні причини правового нігілізму в Україні. Їх, перш за все, потрібно шукати у нашій історії. Так, вчений О. Дручек про витоки правового нігілізму зазначав – вони «сягають в історичне минуле України, коли багатовіковим порушенням прав людини в російській імперії та СРСР сформувалося зневажливе ставлення до права як виразника інтересів тільки владних структур, яке покликане було виконувати лише каральні функції. Виникненню та розвитку нігілістичних поглядів у дореволюційний період сприяла також суспільно-політична думка. В особі слов'янофілів, народників, анархістів культивувалась ідея шкідливості, непотрібності правових норм та необхідності їх заміни моральними регуляторами поведінки. У післяреволюційний період існував комуністичний нігілізм, який на теоретичному (ідеологічному) рівні закріплював зневажливе ставлення до права, проголошуючи його тимчасовим явищем, а владу пролетаріату – необмеженою законом»¹⁴.

Отож, ще один негативний відбиток з радянського періоду – деформація правосвідомості у вигляді правового нігілізму. Більше того, можна сказати, що таке ставлення до права закарбувалося на

¹³ Климова Г. П. Подолання правового нігілізму як важлива умова трансформації інформаційного суспільства. 2016. С. 127–128. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Conf_27.04.16/Conf_27.04.16_23.pdf (дата звернення: 24.03.2022).

¹⁴ Дручек О.В. Еволюція терміна «нігілізм» та національно-історична генеза феномена нігілізму. *Юридичний вісник Причорномор'я*. 2011. № 2. 426 с.

глибинному рівні свідомості, оскільки український народ потерпав від безправ'я (при цьому влада «прикривалася» якимись примарними нормами права) століттями. Згадуються слова О. Герцена, «вбило всяку повагу до законності» у російській імперії, до складу якої протягом декількох століть входила значна частина України¹⁵. З наслідками цього ми боремося й на сучасному етапі. Тому першопричиною і витокком правового нігілізму в Україні вважаю саме багаторічну політику російської імперії та радянської влади.

На думку багатьох учених, у формуванні правового нігілізму відіграв сформований соціально-психологічний синдром. Багато хто вважає, що вирішити особисту проблему без хабара, знайомств – дуже важко, і фактично неможливо. Ця тенденція має глибокі історичні корені, вона була притаманна адміністративно-правовій системі російської імперії, перекочувала і в політико-правовий простір колишнього СРСР, і особливо глибоко вкорінилась у психології має у т. зв. «період застою». Після проголошення незалежності нашої держави суспільство увійшло у нові відносини з цією психологією та мораллю. В Україні криміналізовані майже усі сфери. Фактично в усіх структурних підрозділах органів влади та на усіх рівнях управління збереглася стійка тенденція до корупції¹⁶.

Тому ще однією причиною правового нігілізму в Україні є високий рівень корупції та, як результат, абсолютна недовіра громадян до влади¹⁷. Прямі умисні порушення чинних законів та інших нормативно-правових актів. Ці порушення становлять величезну кількість кримінальних діянь, а також цивільних, адміністративних і дисциплінарних проступків. Злочинність – могутній каталізатор правового нігілізму. Крім тіньової економіки, виникла тіньова політика, невидимі клани і групи тиску. Зловмисники не бояться законів, вдало оминають їх. Діють цілком легально або напівлегально¹⁸.

У середовищі працівників правоохоронних органів правовий нігілізм – це спрямованість на особистий розсуд при розгляді

¹⁵ Герцен А. О развитии революционных идей в России. Произведения 1851–1872 годов. Собр. соч.: в 30 т. М.: Изд-во Академии наук СССР, 1956. Т. 7. 251 с.

¹⁶ Ряшко О. Соціальні фактори і чинники та їх вплив на негативний імідж міліції. *Проблеми державотворення та правотворення в Україні (в контексті порівняльного правознавства та права на приватність)*: матеріали круглого столу. Л.: ЛьвДУВС, 2009. 221 с.

¹⁷ Шитий С., Бондаренко А. Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. 237 с.

¹⁸ Бурдоносова М. А. Правовий нігілізм: сутність та основні риси / М. А. Бурдоносова. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2012. № 4. 53 с.

юридичних справ, орієнтація не на вимоги законів, а позицію керівника. Як показують соціологічні дослідження, співробітники органів внутрішніх справ у своїй службовій діяльності керуються переважно «вказівками керівництва», «оперативною обстановкою»¹⁹. Судова і слідча практика дає численні приклади порушень, котрі свідчать не стільки про незнання закону слідчими, прокурорами, суддями, скільки про неповагу до нього, про впевненість у безкарності, байдужість до долі людини²⁰.

Порушення прав особи, особливо таких, як право на життя, честь, гідність, житло, майно, безпеку, слабкий механізм їх правового захисту підриває віру в закон, в можливість держави забезпечити порядок і спокій у суспільстві, захистити людей від злочинних посягань. Безсилля ж права не породжує позитивного ставлення до нього з боку населення, а спричиняє лише роздратування, невдоволення і протест²¹.

Наступною причиною правового нігілізму є соціально-побутова. Ми зростаємо і живемо у певному середовищі, тому природно, що основні, базові цінності, наші ідеали та погляди щодо суспільного життя ми отримуємо від батьків та оточуючих. Коли діти систематично чують про негативне ставлення до законів, правопорядку, держави від авторитетних для них людей, у таких громадян формується стале зневажливе ставлення до права, заперечення його ролі у суспільному житті, згодом – бажання ухилитися від його дотримання, або ж взагалі спробувати порушити.

На мій погляд, не останнє місце в списку причин правового нігілізму займає підривна діяльність російської федерації щодо України.

Уже ні для кого не секрет про цілі мережі агентури, що працювали (на жаль, деякі з них й далі працюють) в Україні на зниження довіри до влади у населення, поширення думки про недієвість законів та необхідності їх порушення чи ігнорування. Деякі ЗМІ також «працювали на руки» агресору, розповідаючи про безкарність злочинців

¹⁹ Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові української держави. *Право України*. 2005. № 4. 25. с.

²⁰ Ланін С. Правовий нігілізм українського суспільства: причини виникнення та форми прояву на сучасному етапі. Сайи «Наукові конференції». URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1495> (дата звернення: 22.03.2022).

²¹ Турчин О. С. Правовий нігілізм: сутність та шляхи подолання. XIV Міжнародна наукова інтернет-конференція *ADVANCED TECHNOLOGIES OF SCIENCE AND EDUCATION*. 23–26 березня 2021. URL: <http://intkonf.org/turchina-o-s-pravoviy-nigilizm-sutnist-ta-shlyahi-podolannya/>.

та суцільну анархію в країні. Щодня там з'являлася інформація про беззаконня, корупцію, що сприяло криміналізації українського суспільства, оскільки назривала напруга з цього приводу і незрозуміння чому одним можна порушувати закон, а іншим – ні.

Варто погодитись із думкою Л. Мелех та думкою інших вчених про те, що однією із істотних причин правового нігілізму є «...нестабільність національного законодавства, часті й подекуди безсистемні та хаотичні зміни до нього, невміння чи небажання спрогнозувати можливі негативні наслідки законів, що приймаються. Фактично відсутня кваліфікована правова експертиза нових актів. Дуже часто це призводить до того, що закони та підзаконні акти в процесі їх реалізації дають результат, протилежний до того, на який розраховував законодавець»²².

Соціально-економічна нестабільність також стимулює розвиток правового нігілізму. Напруженість як результат послаблення соціальної відповідальності держави та невірноваженість його соціальної політики. Нерегулярна оплата праці, регулярне підвищення вартості комунальних послуг (з метою доведення їх до європейських цін), низький рівень соціального забезпечення (особливо за наявності інфляції) населення – усе це прямо або опосередковано провокує нігілістичне ставлення до права і закону незалежно від соціально-психологічної стійкості особистості. До економічних чинників належать низький темп становлення та розвитку української економіки як незалежної саморегульованої системи, світова економічна криза, коронавірус (ред.), залежність від іноземних позик України. У зв'язку з неможливістю та нездатністю швидко адаптуватися до нової економічної ситуації більшість громадян лишилися звичних умов трудової діяльності, унаслідок чого виникли невдоволеність, апатія, агресивність, невпевненість у завтрашньому дні, зневіра у закони²³.

Також не останню роль в цьому питанні зіграло те, що в Україні сьогодні відсутній високий рівень правової культури, правової свідомості та правового виховання. Відомий український дослідник

²² Мелех Л. Правовий нігілізм як інваріант української правосвідомості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 53 с.

²³ Шерстюк С. В. Правовий нігілізм як антипод правової культури. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 3. 270 с.

правосвідомості Ю. Калиновський констатував, що в перехідних суспільствах, до яких у тому числі належить і Україна, правова система та система правових цінностей перебувають у динамічному стані. Структура правосвідомості людини перехідного періоду суспільства загалом як системи певних цінностей та настанов має низку особливостей, наявність старих і нових систем цінностей²⁴.

Отож, причин появи правового нігілізму багато. На мій погляд, можна розділити їх на два блоки – об’єктивні та суб’єктивні. До перших належать ті, що безпосередньо не залежать від громадян України – політико-історичні, соціально-економічні, легалістичні, державно-підривні. До суб’єктивних відносяться причини соціально-психологічного та культурно-освітнього характеру.

3. Шляхи подолання правового нігілізму в Україні

Першочерговим для подолання правового нігілізму вважаю підвищення рівня освіченості громадян України, зокрема за допомогою правової освіти, адже основне та найцінніше в нашій державі – люди.

Усім відомо, про «корейське диво», коли країна у 60-х роках була однією з найбідніших країн світу, мала дуже слабку виробничу базу та зовсім не розвинутий сектор науки і технологій. Уряд не розпочав із розбудови економіки, а всі зусилля й кошти сконцентрував на підвищенні рівня освіти і науки та професійної компетентності. Тож значною мірою Південна Корея досягла успіхів саме завдяки великим і безперервним інвестиціям у розвиток людських ресурсів та науки²⁵.

Тому потрібно прикласти зусилля щодо розбудови ефективної та результативної системи правової загальної освіти у школах, починаючи з навчальних класів. Це допоможе не лише підвищити правосвідомість громадян та знизити рівень правового нігілізму, але й зробить внесок у розбудову правової, соціальної та демократичної держави загалом.

Зробити це можна за допомогою таких методів – до прикладу, один чи два рази на місяць учні могли б слухати лекції щодо базового законодавства, а також час від часу замість вчителя урок може проводити юрист-правник, основна мета таких занять – донести

²⁴ Шитий С., Бондаренко А. Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. 237 с.

²⁵ Доскоч В. Південна Корея: економічне диво за одне покоління. URL: <https://iprosvita.com/pivdenna-koreia-ekonomichne-dyvo-za-odne-pokolinnia/> (дата звернення: 23.03.2022)

необхідність дотримання правових норм, їх важливість та необхідність для функціонування правової держави. Також на таких уроках можна транслювати пізнавальні відео та уроки з історії сучасної України, зокрема щодо наших Революцій, щоб наглядно показати, що люди, які борються за справедливість та панування права перемагають беззаконня.

Тому шляхом подолання правового нігілізму в Україні є *вдосконалення правової освіти населення*, адже вона не лише стосується студентів-правників, а й кожного українського громадянина (з раннього періоду). Таке навчання позитивно вплине на правосвідомість, й у дорослому віці особа сприйматиме норми права як справедливі, законні та обов'язкові до дотримання.

Підготовка висококваліфікованих кадрів юристів також є однією з першочергових заходів для подолання нігілізму в Україні.

Численні дискусії, конференції, «круглі столи» тощо, які присвячені темі реформування правової освіти важливі не лише в контексті зміни методів, способів навчання, його якості та результативності, вони криються значно глибше – одне з основних його завдань – розбудова правової, демократичної держави. Ще понад 140 років тому відомий німецький професор кримінального та міжнародного публічного права та активний парламентар Ф. фон Лісцт висловив такі міркування: «у мене не виникає жодних сумнів щодо того, що реформа юридичної освіти спричинить докорінну зміну сучасного стану речей і вона ж повинна запобігти одній з найбільших небезпек, що тільки може загрожувати суспільству посеред його докорінної трансформації – недовірі до професійності власного судочинства і до діяльності власного управлінського апарату»²⁶. Основне завдання на шляху до цього є сформувані у студента-правника такої правосвідомості, у якій не буде місця правовому нігілізму. Тому в процесі навчання юрист повинен набути багато важливих для професії навичок, в тому числі усвідомити важливість правових норм, «побачити їх в дії».

У цьому контексті є слушною є думка проф. Н. Кузнецової про необхідність залучення усіх студентів-правників до юридичних клінік. На жаль, на сьогодні у юридичних навчальних закладах вони є поодиноким явищем. Навіть там, де вони створені і функціонують,

²⁶ Цит. за: Мельник Р., Шаблій О., Шлоер Б. Докорінна реформа юридичної освіти як основна умова утвердження правової державності в Україні. *Право України*. 2017. № 10. 56 с.

їхня ефективність є низькою, і загалом вони не є впливовим чинником у процесі практичної підготовки студентів-юристів.

Натомість за останні роки найбільш відомі американські правничі школи саме юридичні студентські клініки зробили основною формою практичного навчання студентів старших курсів. Причому в кожній школі існує доволі розгалужена система юридичних клінік, які створюються за предметною ознакою, займаються конкретним колом справ, мають у складі керівника (або «повнозайнятого» професора, або залученого професора-практика), 8–10 студентів, які ведуть конкретні справи (зокрема судові) під контролем викладача. Замовниками юридичних послуг студентських клінік є незможні громадяни, які потребують правової допомоги, але не можуть дозволити собі найняти професійного адвоката²⁷. Саме такого потребує сучасна юридична освіта, тому вбачається за необхідне імплементувати такі ініціативи в Україні.

Що ж до підвищення рівня правової культури, правової свідомості та правового виховання як методів подолання правового нігілізму, то це одне із складних питань, на вирішення якого може бути витрачене не одне десятиріччя. Варто погодитися із С. Шерстюк, що «процес становлення правової культури характеризується формуванням певних культурно-правових цінностей, сформованих певною національною часово-просторовою дійсністю»²⁸. Українська держава (в особі її органів, організацій, установ тощо) повинна відігравати ключову роль у її покращенні. Видається, що на сучасному етапі розвитку суспільства, найкращим вирішенням такого проблемного питання є правова освіта громадян, про яку згадувалося вище.

Необхідно приймати систематичні заходи *щодо нейтралізації впливу агентів держав-агресорів, які працюють на підриє авторитету державних органів та права*. Тому варто активізувати діяльність Служби Безпеки України у цьому напрямі, зокрема з розширенням їх законних повноважень щодо попередження та боротьби з такою загрозою. Потрібно також прийняти низку нормативно-правових в тому числі актів з цих питань ефективною системою забезпечення кібербезпеки,

²⁷ Кузнецова Н. С. Забезпечення якісної практичної підготовки студентів-юристів – невід’ємна складова реформування юридичної освіти. *Право України*. 2017. №10. 70 с.

²⁸ Шерстюк С. В. Правовий нігілізм як антипод правової культури. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 3. 271.

необхідно «запровадити ефективні механізми взаємодії основних суб'єктів національної системи кібербезпеки та сил оборони в частині спільного виконання завдань кібероборони»²⁹, оскільки відомо, яких кібератак зазнала Україна перед військовим нападом російської федерації, й зазнає у ці дні.

З цього закономірно випливає наступний шлях подолання правового нігілізму в Україні – *побудова якісної та дієвої системи джерел права України*. Недоліки нормативно-правового комплексу повинні бути усунені, зокрема за допомогою правотворчості, систематизації нормативно-правових приписів, їх моніторингу та правової експертизи.

Так, в Україні й досі діють застарілі кодекси (до прикладу, Житловий кодекс Української РСР, 1983 року), закони та підзаконні акти, які не відповідають сучасним вимогам суспільства, або ж є дефективними та з недосконалим, недієвим механізмом правореалізації (про ці питання можна говорити багато і довго).

В очах українських громадян, зниженню рівня правового нігілізму сприятиме залучення широкої громадськості у процеси правотворення – не лише політиків, а й провідних вчених, успішних практиків та авторитетних діячів, яким довіряють українці. Особливо це стосується випадків прийняття важливих для суспільства нормативно-правових актів.

Варто погодитися із думкою Д. Стрілко про необхідність підвищення рівня правотлумачення та правозастосування органами державної влади. Так, у сфері правозастосування необхідно посилити ліцензування юридичних професій, удосконалити судову систему, забезпечити пряму дію норм Конституції, проводити практичні семінари для працівників державних органів, створити консультативні ради при юридичних відомствах³⁰. У правотлумаченні – варто сформулювати основні їх правила та видати методичний посібник для органів правотлумачення. Допоможуть й методичні семінари, лекції тощо, де детально будуть розглядатися й аналізуватися усі правила правотлумачення.

²⁹ Указ Президента України №37/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України»» Офіційний сайт Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#n3> (дата звернення: 25.03.2022).

³⁰ Стрілко Д. Правовий нігілізм та шляхи його подолання в сучасних умовах. *Підприємство, господарство і право*. 2021. № 3. 219 с.

Наступний шлях подолання правового нігілізму – стабілізація і розвиток соціально-економічної сфери. Проте для розгляду детальних шляхів такого процесу варто звернутися до фахівців у цій сфері. З цього приводу лише переконливо можна стверджувати про необхідність покращити систему соціального захисту державних службовців, збільшити їм заробітну плату до рівня, що забезпечує гідне існування³¹. Адже лише система кримінальних покарань за вчинення правопорушення тут не допоможе, треба створити умови при яких держслужбовці будуть цінувати свою посаду і розуміти, що можуть втратити перспективне місце роботи, що високо оплачується. Це допоможе не лише покращити їх соціально-економічне становище, але буде ефективним засобом боротьби з корупцією.

Подолання корупції також дієвий шлях подолання правового нігілізму. Вчені С. Шитий та А. Бондаренко з цього приводу пропонують реалізувати ефективну антикорупційну стратегію створення, впровадження антикорупційного законодавства й запровадження всебічного громадського контролю за діяльністю державних органів і посадових осіб, а також прирівняння корупції до злочинів проти держави³².

Названі шляхи подолання правового нігілізму не є вичерпні, можуть бути доповнені, проте, вдається, що на сучасному етапі їх буде достатньо для зниження рівня правового нігілізму в Україні.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку в Україні відбувається динамічна трансформація українського суспільства – національна культурно-політична ідентифікація, усвідомлення своєї цінності та цінності держави як інституту, що забезпечує функціонування не лише державних органів, але й усіх громадян, формування свідомого громадянського суспільства, модифікується низка демократичних процесів та ін.

Важливо для того, щоб підтримати таку позитивну тенденцію та знизити до мінімуму деформацію правосвідомості, застосувати об'єктивні та суб'єктивні шляхи подолання правового нігілізму в Україні. Цьому сприятиме двохстороння робота – громадян – над

³¹ Ляхович М. В., Павлович-Сенета Я. П. Правовий нігілізм в Україні: поняття, форми прояву та шляхи подолання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 49–50.

³² Шитий С., Бондаренко А. Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. 239 с.

своєю правосвідомістю, розумінням цінності права та рух на шляху формування демократичних інститутів влади, а держави – забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян та справедливого, гуманного покарання тих, хто порушив норми права. Адже все взаємопов'язано – громадяни формують державу для забезпечення належного її функціонування, обирають органи державної влади та місцевого самоврядування, які, в свою чергу, приймають правові акти з метою належного правового регулювання. Тому залежність формування правової, демократичної держави та ефективної системи джерел права безпосередньо пов'язано із громадянами держави. Держава, в свою чергу, має мати політичну волю та усі її інституції повинні дотримуватися норм права, захищати права, свободи та законні інтереси громадян. Ще Н. Мак'явеллі писав: «коли народ побачить, що ніхто, ні при яких обставинах не порушує даних йому законів, він дуже скоро почне жити життям спокійним і задоволеним»³³.

АНОТАЦІЯ

У монографії було з'ясовано сутність правового нігілізму. До яких було віднесено наступні характеристики: правовий нігілізм є видом деформації правосвідомості; правовий нігілізм має тісний взаємозв'язаний з поняттями правової культури та формуванням правосвідомості громадян; суб'єкт, якому притаманний правовий нігілізм ототожнює право із законом, сприйняття права як заборони, а не можливості, а також невіра в його силу як ефективного інструменту захисту інтересів людини; правовий нігілізм може полягати як в активній протиправній поведінці, так і пасивній; наслідками правового нігілізму є гальмування правового розвитку держави і суспільства; правовий нігілізм взаємопов'язаний з державним, політичним, етичним, духовним, економічним, релігійним життям суспільства. Сформульовано визначення поняття «правовий нігілізм» як вид деформації правосвідомості, що взаємопов'язаний та взаємозалежний із конкретними умовами суспільного життя та полягає у запереченні позитивізму права, наслідками якого є гальмування правового розвитку держави і суспільства. З'ясовано основні причини правового нігілізму в Україні – об'єктивні та суб'єктивні. До перших віднесено ті, що безпосередньо не залежать від громадян України – політико-історичні, соціально-економічні, легалістичні, державно-підривні. До

³³ Нікколо Мак'явеллі. Флорентійська хроніка. Державець. / Пер. з іт. А. Перепада. Київ, 1998. 421 с.

суб'єктивних – причини соціально-психологічного та культурно-освітнього характеру. У монографії були виявлені шляхи подолання правового нігілізму в Україні. Зазначено, що зниженню рівня правового нігілізму сприятиме двохстороння робота – громадян та держави (поєднання об'єктивних та суб'єктивних шляхів його подолання).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баганець О. Стан організованої злочинності та протидія їй на території України у 2020 році (Частина 2). URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/stan-organizovanoyi-zlochynnosti-ta-protydiya-uyj-na-terytoriyi-ukrayiny-u-2020-rotsi-chastyna-2/> (дата звернення: 23.03.2022).

2. Бондаревський В.Г. Правовий нігілізм в Україні та шляхи його подолання. Київ, 2012. 750 с.

3. Бурдоносова М. А. Правовий нігілізм: сутність та основні риси. Київ : Ін-т держави і права НАН України, 2012. № 4. С. 51–58.

4. Герцен А. О развитии революционных идей в России. Произведения 1851–1872 годов. Собр. соч.: в 30 т. Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1956. Т. 7. 452 с.

5. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові української держави. *Право України*. 2005. № 4. С. 24–25.

6. Доскоч В. Південна Корея: економічне диво за одне покоління. URL: <https://iprosvita.com/pivdenna-koreia-ekonomichne-dyvo-za-odne-rokolinnia/> (дата звернення: 23.03.2022).

7. Дручек О.В. Детермінанти правового нігілізму: загальна характеристика. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 16–27.

8. Дручек О.В. Еволюція терміна «нігілізм» та національно-історична генеза феномена нігілізму. *Юридичний вісник Причорномор'я*. 2011. № 2. С. 420–432.

9. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584с.

10. Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 485 с.

11. Климova Г. П. Подолання правового нігілізму як важлива умова трансформації інформаційного суспільства. 2016. С. 127–128.

URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Conf_27.04.16/Conf_27.04.16_23.pdf (дата звернення: 24.03.2022).

12. Кузнецова Н. С. Забезпечення якісної практичної підготовки студентів-юристів – невід’ємна складова реформування юридичної освіти. *Право України*. 2017. № 10. С. 66–72.

13. Ланін С. Правовий нігілізм українського суспільства: причини виникнення та форми прояву на сучасному етапі. Сайт «Наукові конференції». URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1495> (дата звернення: 22.03.2022).

14. Ляхович М. В., Павлович-Сенета Я. П. Правовий нігілізм в Україні: поняття, форми прояву та шляхи подолання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 44–51.

15. Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны «одной медали». *Правоведение*. 1994. № 2. С. 3–16.

16. Мелех Л. Правовий нігілізм як інваріант української правосвідомості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. Львів: ЛьвДУВС, 2012. С. 48–55.

17. Мельник Р., Шаблій О., Шлоер Б. Докорінна реформа юридичної освіти як основна умова утвердження правової державності в Україні. *Право України*. 2017. № 10. С. 56–65.

18. Нікколо Мак’явеллі. Флорентійська хроніка. Державець. / Пер. з іт. А. Перепадя. К., 1998. 492 с.

19. Пильгун Н. В. Правовий нігілізм у сучасній Україні: поняття, причини та методи подолання. *Юридичний вісник*. 2020. № 3 (56). С. 67–73.

20. Ряшко О. Соціальні фактори і чинники та їх вплив на негативний імідж міліції. *Проблеми державотворення та правотворення в Україні (в контексті порівняльного правознавства та права на приватність)*: матеріали круглого столу. Львів : ЛьвДУВС, 2009. С. 218–225.

21. Стрілко Д. Правовий нігілізм та шляхи його подолання в сучасних умовах. *Підприємство, господарство і право*. 2021. № 3. С. 216–220.

22. Турчин О. С. Правовий нігілізм: сутність та шляхи подолання. *XIV Міжнародна наукова інтернет-конференція ADVANCED TECHNOLOGIES OF SCIENCE AND EDUCATION*. 23–26 березня 2021. URL: <http://intkonf.org/turchina-o-s-pravoviy-nigilizm-sutnist-ta-shlyahi-podolannya/> (дата звернення: 25.03.2022).

23. Указ Президента України №37/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України»» Офіційний сайт Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#n3> (дата звернення: 25.03.2022).

24. Шерстюк С. В. *Правовий нігілізм як антипод правової культури. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 3. С. 269–271.

25. Шитий С., Бондаренко А. Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 235–239.

26. Шульга А.М. Правовий нігілізм: український досвід. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4. С. 32–36.

Information about the author:
Rezvorovych Krystyna Ruslanivna,
Candidate of Juridical Sciences,
Head of the Department of Civil Law and Procedure
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarina Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine